

Svet v troskách podľa Michela Houellebecqa

Zuzana Ferusová | MLOKi (www.mloki.sk) | 28.03.2017

Keď sa minulý rok rozchýrilo, že sa v Aréne uvedie Houellebecqov zdramatizovaný román, vzbudilo to všeobecnú zvedavosť. Pre intelektuálov ikona, pre širšie masy možno už počuté meno. Pornografický, politicky nekorektný, škandalózný, rasistický, kontroverzný, šialený, takéto nálepky dostal tento dnes už kultový francúzsky spisovateľ, ktorý je asi v pomere jedna k jednej vyzdvihovaný aj zatracovaný. Dodávam, že podľa mňa mu treba pridať aj ďalšie označenia: hypersenzitívny, vizionársky, absolútne nezameniteľný a neľútostne úprimný.

A pretože medzičasom je inscenácia na svete a recenzie o nej vznikli skôr, ako som ja stihla nejakú napísať, nasledujúci text bude skôr úvahou o tom, čo všetko sa z knihy na javisko nedostalo. Bude úvahou obsedantnej čitateľky Houellebecqových kníh a tak trochu aj porovnávačkou, čo zostalo po úprave Petra Lomnického z pôvodiny a ako to v Aréne (ne)funguje.

Highlighty knihy alebo Podvolenie ako veľký román

Houellebecqov šiesty román v poradí, Podvolenie, je politickou fikciou. O aké podvolenie v ňom ide? Vidíme svet v blízkej budúcnosti, v ktorom sme sa my, západní Európania a kresťania, podvolili – Západ nám končí pred očami. Podvolil sa aj hlavný protagonista Francois, Michelovo alter ego. Na konci bezútešnej životnej etapy, ktorú možno nazvať aj ťažkou krízou identity európskeho intelektuála, privolil na lákavé podmienky a prísľub komfortu a konvertuje na islam. Je to aj kvôli novej nádeji, ktorá by mohla prísť do jeho citovo aj intelektuálne celkom vyprahnutého života. Ani ďalším postavám nie je submisívnosť cudzia: Marie-Francoise sa vzdá postu rektorky a odchádza z Paríža na vidiek. Myriamine podvolenie má zas podobu exilu do Izraela (ako Židovka má strach o svoju budúcnosť v krajine, kde politickú moc prevezmú moslimovia).

Francois je nielen profesor literatúry, je to literárny fajnšmeker. Je živým príkladom toho, že najvrúcnejšie priateľstvá nás nespájajú s našimi skutočnými priateľmi, ale skôr so spisovateľmi čítanej knihy. A pretože je génus, aj keď skôr jurodivý, než vážny – predhodí v konverzácii hypotézu o volebnom víťazstve moslimov. A tá, hoci krajne nepravdepodobná, sa onedlho nato naplní.

Jeho mladá študentka a zároveň milenka Myriam ho zaujíma len ako erotický objekt – v jeho staromládeneckom životnom štýle nemá akýkoľvek vzťah ani najmenšiu šancu. Okrem literatúry a sexu sa jeho život točí ešte okolo jednej veci, a tým je – jedlo. Ale nepredstavujme si gurmánske jedlo, ako sa na Francúza patrí. Sú to polotovary a instantné jedlá, ohrievané v mikrovlnke. Jeho prežívanie života je celé akoby instantné – namiesto vzťahu, lásky a intimity sporadicky zažíva náhodné alebo platené sexuálne styky, prípadne trávi večery samoukájaním pri porne. Je profesorom na Sorbonne, ale literatúra ho už dávno nedokáže nadchnúť. Snaží sa

vyvolať si pocit zmyslu života hľadaním viery, ale aj toto hľadanie ostáva jalové a na jeho konci je len otupená prázdnota.

Jeho samota a citová paralýza nepramení len z toho, že nemá partnerku a vlastnú rodinu. O rodičoch sa vyjadruje sporadicky a lakonicky – 10 rokov o oboch nepočul a ani mu to nechýba. V obraze dokonalej rodiny Myriam je však niečo, čo nikdy nezažil a ani nikdy nebude mať: „nerozlučný rodinný klan“, a to mu vženie slzy do očí. Znie to ako sarkazmus? Áno, ale je v tom aj bolesť z absencie rodinných vzťahov, ktorá predurčila celý jeho život.

Správa o smrti matky a správa z Izraela (Myriam oznámi, že si niekoho našla) spôsobí, že stav mizérie u Francoisa eskaluje (má podobu záchvatu plaču a škrabania kože). Zájde do kláštora, ale je to márný nápad, ktorý nedokáže nič zvrátiť alebo zmeniť. To (možno) dokáže až ponuka editovať Huysmansovo dielo. Nová zákazka, ktorá by mu mohla vrátiť chuť do života.

Podvolenie je z veľkej časti román intertextuálny, je to román o literatúre – hlavný hrdina má problémy s reálnymi vzťahmi, tie uňho skoro absentujú. Jeho najtransparentnejší „vzťah“ je s Huysmansom ako predmetom bádania z najšťastnejšieho obdobia v jeho živote. Akoby sa aj on sám nachádzal v postapokalyptickej fáze, všetko je v troskách a nehybné, tiché, mŕtve. Jeho vlastnejšia realita je tá, ktorú žije vďaka knihám, v obklopení kníh. Reálny svet a jeho zážitky v ňom sú oproti tomu iba tieňom.

Divadelné Podvolenie

Houellebecq transponovaný na javisko predstavuje pre mňa priveľký kompromis: hlavný hrdina je obsadený takzvane proti srsti, v protiklade s naturelom herca (Juraj Mokry). Ten sa snaží úporne a je to na ňom veľmi vidieť. Skrotiť vlastný temperament a vydržať len s minimálnou vzrušivosťou celú inscenáciu, akoby na bode mrazu v nihilistickom výraze, to chce dôslednosť a sebadisciplínu. Lenže, čo ak cítime, že energia je tu vyčerpaná na udržanie monotónneho (ne)výrazu postavy a na akékoľvek ďalšie herecké nadstavby už niet miesta? Mnohé situácie sú odohrané s predstieranou ľahkosťou, skoro ako žoviálna konverzačka (stretnutia Francoisa s manželmi Tanneurovými – Štefan Kožka a Zuzana Kocúriková). Scény sú strihané do rýchlych obrazov, neraz aj podarene vypointované (napríklad úvodný výstup Francoisa a mladého arabského chlapca, ktorý nepochádza z predlohy). Scenár však ostal v istom zmysle vykostený – dramaturg odstránil z predlohy reflexívne časti, aby sa na javisku mohol sústrediť na príbeh, čo sa pri premene prózy na dramatický text neraz prihodí. Ale ako to predlohu poznačilo a čo z nej teda ostalo?

Houellebecq versus Lomnický

Veľavravným príkladom je to, ako sa na javisko dostáva časť knihy, ktorú považujem za najsilnejšiu – Francois uteká z mesta na vidiek a predchádza vyludnenou krajinou bez áut, ľudí, s vyrabovanými benzínkami a zastrelenými predavačmi. Postapokalyptický výjav je nalievavý a ide pod kožu, pripomína mŕtvolu krajinu z románu Cormaca McCarthyho Cesta. V divadle nám tieto opisy prerozpráva rektorka

Marie-Francoise v telefonáte. Atmosféra sa stratila, intenzita ochabla – zrazu sú to len udalosti v pozadí, o ktorých sa referuje. Škoda.

„Podľa mňa sú tie jeho knihy len také ľahké bestsellery s príliš viditeľnou snahou o škandalóznosť,“ hovorí Francois v Aréne na adresu spisovateľa Michela Houellebecqa. Dramatizátor Peter Lomnický citovanú vetu k Podvoleniu dopisuje a vkladá do úst postave, no je to len jeden z jeho nepodarených vtipov. Pôvodne som chcela Lomnickému zazlievať, čo dovolil, aby na pódiu zostalo z autora. Že predstavuje slovenskému divákovi myšlienky tohto spisovateľa tak akosi randomizovane, podáva jeho literárne dielo príliš oklieštene. No napokon, jedine Houellebecqove knihy nám to dokážu všetko rozlúsknuť. A tie sú tu, v origináli i preložené, pripravené, aby po nich ktokoľvek siahol, trebárs aj navnadený (či naopak rozladený) divák z Arény.

Zoškrtním vnútorného sveta postavy a pozliepaním dramatisácie z občasných dejových súradníc ostáva na slovenskom javisku len akýsi bolestínsky podivín s krízou stredného veku. S banálnymi problémami, s čudnými priateľmi. S viac i menej vtipnými bonmotmi o politike, živote, sexe a náboženstve. Naliehavý pocit zo zraniteľnosti človeka, ktorý sa chúli vo svojej obrovskej bezbrannosti na dne vlastnej duše, padá do prázdnoty svojej epochy a jediným sprievodcom mu je literárne svedectvo spred niekoľkých storočí. To je Podvolenie, ktoré Lomnický v knihe prehliadol a na javisko nepreniesol. Naopak, Podvolenie, ktoré prináša, podľa mňa stratilo svoj vnútorný zmysel.